

בראשית: הטבעת והחץ

הקדמה לסדרה

התורה היא קודם כל מלשון "הוראה": היא ספר הדרכה לחיים, המעניק לנו מצוות וחוקים. מעבר לכך יש בתורה גם סיפורים רבים. בהקשר זה המילה תורה היא מלשון "לתור את הארץ" – לטייל בשבילי הסיפורים, בלי להגיע למסקנה מעשית הכרחית אחת.

אך יש לתורה גם ממד שלישי, הנסתר והעמוק מכולם: ממד רעיוני. התורה מקפלת בתוכה תובנות ורעיונות עמוקים, היכולים לעזור לנו להבין יותר את העולם, את מי שאמר והיה העולם, ואת עצמנו. ביחס לרובד שלישי זה מתאים לפרש את המילה "תורה" כרומזת למילה "ותהר", לשון הריון. כל רעיון הוא כמו זרע המפרה אותנו ומאפשר לנו להוליד מתוך עצמנו תובנות חדשות.

בסדרת המאמרים "נקודה למחשבה" נבקש מדי שבוע לחלץ מתוך מפרשת השבוע רעיון גרעיני אחד ולהתבונן בו, כך שיוכל להתפתח בקרבנו ולהעשירנו במהלך השבוע. נעזר לשם כך בכלי ההתבוננות של פנימיות התורה, הקבלה והחסידות.

בתוכה. לעומתה, חץ הזמן מותח קו של תקווה המעלה אותנו מהטבע. הוא משלשל אלינו חבל הצלה, מין שנורקל ארוך כמו של אמוראים (=הצוללנים של פעם), המאפשר לנו לשאוף חמצן של אמונה ובטחון בבורא העולם, להאחז ולדבוק בו.

מהתחלה או מהאמצע?

בתחום חקר הספרות מקובל להבחין בין שני סוגי פתיחה לסיפור: "אָב אוכו" – פתיחה "מתוך הביצה" או מהתחלת הסיפור; ו"אֵין מְדִיאָס רָס" – פתיחה "מאמצע הדברים", כלומר מאמצע הסיפור. רבים מהמיתוסים הקדומים מתחילים "מאמצע הדברים". הסיבה לכך קשורה בתפיסה המעגלית שלהם: מכיוון שלמעגל אין התחלה וסוף, בהכרח נכנסים אליו מהאמצע. התורה לעומת זאת, הנפתחת בבריאת העולם, נחשבת ליצירה הספרותית המתחילה באופן המובהק ביותר "מהתחלה".

אך האם זה אמנם כה פשוט? מספר רמזים מצביעים על כך שלמרות שעל פני השטח התורה אכן מתארת את התחלת המציאות, ברובד עמוק יותר היא מתחילה, מעט כמו המיתוסים, דווקא "מאמצע הדברים"!

הרמז הראשון הוא שמכל האותיות מתחילה התורה דווקא באות ב', האות השנייה. בקלות הייתה התורה יכולה להתחיל באות א' (למשל אם היה כתוב 'אלקים ברא בראשית') אך בכל זאת היא מתחילה עם ב'. דבר זה רומז לכך ש"בראשית" אינו באמת ההתחלה: קודם לה משהו קדמוני עוד יותר – ההוויה האלוקית שבראה אותה. הוויה זו היא קצת כמו ה'שבת' הנצחית שקדמה ליום הראשון של הבריאה.

הרמז השני הוא שמאז מתן תורה אנו קוראים את התורה באופן מחזורי, מדי שנה בשנה. בשמחת תורה אנו קוראים את המילים האחרונות של התורה, "לעיני כל ישראל", ואז מיד גוללים את התורה (בתנועה סיבובית) חזרה ל"בראשית" – סוגרים מעגל עם התחלתה (אחרי שעשינו "הקפות" מעגליות עם ספר התורה).

מה זה אומר שהתורה לא באמת מתחילה בהתחלה כפי שמקובל לחשוב, אלא בעצם מהאמצע? האמירה המקופלת בכך היא, שעם כל מה שאמרנו לעיל על חשיבות תודעת הקו הפורץ אל מעבר למעגל הטבע, גם למעגל יש תפקיד חשוב, ושורשו אפילו גבוה יותר.

ניתן להצביע על שני מסרים שהמימד המעגלי של התורה מעביר לנו. האחד, שחץ הזמן של העולם, המסמל את כל השאיפות והעמל שלנו בעולם הזה, מעוגן בתוך מעגל אלוקי נצחי הנח לגמרי מעל הזמן. שיעור זה בא להכניס פרופורציה לחיים שלנו ולהזכיר לנו את הנצח שמעל הזמן.

המסר השני הוא שהתנועה הקווית בתוך ציר הזמן צריכה להשתלב בתוך מעגלי הטבע – מחזורי השבוע, החודש, השנה ומחזוריים גדולים יותר (כמו השמיטה והיובל). גישות קוויות שאינן מתחשבות בטבע מאיצות בו ודורסות אותו, וסופן להתמוטט כמו מגדל בלי יסודות.

שני מעגלים אלו – טבעת הטבע וטבעת האור האלוקי שמסביבה – הם הניצוץ של מיתוס השיבה הנצחית, שהתורה מעלה בסיפור הראשית שלה.

נקודה להתבוננות: שימו לב שחיבור האות האחרונה של המילה החותמת את בתורה "ישראל" עם האות הראשונה של המילה הפותחת אותה "בראשית" יוצר את המילה 'לב'. דבר זה מעניין במיוחד לאור העובדה ששלוש האותיות שבאות לפני ה' של "ישראל" ושלוש האותיות שבאות אחרי ה' של "בראשית" יוצרות פעמיים את המילה ראש. לתורה יש "ראש" אחד בהתחלה ו"ראש" אחר בסוף; מה שמחבר את שני הראשים הלינאריים האלו לכדי מציאות אחת הוא "לב" – הלב שמרגיש את מעגלי הטבע והאלוקות.

פסוק הפתיחה של התורה כה מוכר ושגור, כה חלק מעולמנו התרבותי, שאיננו שמים לב עד כמה מהפכני הרעיון המקופל בו. רעיון הבריאה "יש מאין" – הטענה שבתחילה העולם לא היה קיים כלל, ואז פתאום החל להתקיים כתוצאה מפעולה שנבעה מחוצה לו – אינו מובן מאליה. בכל התרבויות העתיקות, וגם במדע המודרני בטרם התגלו הראיות בדבר המפץ הגדול, היקום נתפס כדבר שהתקיים מאז ומעולם. גם המיתוסים שדיברו על ראשית העולם תיארו אותו כנוולד מתוך תהליכים בתוך המציאות, כמו למשל מתוך זיווג של אל ואלה.

השאלה אם העולם היה קיים תמיד ("קדמון") או נברא ברגע מסוים ("מחודש") טעונה מכפי שהיא נדמית. היא נוגעת בשאלות רבות ועמוקות, ומכל אחת מהאפשרויות צומחת תמונה אחרת, וחוויה אחרת, של העולם ושל החיים.

השאלה הראשונה שהיא מציפה היא אם יש משהו מעבר לעולם או לא. אם העולם היה קיים תמיד, הרי שהוא הדבר הכי יסודי במציאות. מה שרואים וחווים, בין אם בחושים או אפילו בדמיון, הוא כל מה שיש. אם לעומת זאת העולם נברא כולו מתישהו הרי שיש משהו טרנסצנדנטי מעבר לו – מציאות אלוקית נסתרת וראשונית יותר.

שאלה גדולה נוספת המסתעפת משאלת הבריאה היא, האם לעולם יש כיוון או לא? אחד מהרעיונות הבסיסיים והנפוצים ביותר בדתות העתיקות היה מה שנקרא "מיתוס השיבה הנצחית". מכיוון שהעולם נתפס כנצחי, ראו אותו כמתנהל לפי חוקיות מעגלית: הוא התהווה מתוך התהום ונועד לשוב ולהבלע בה, המאורעות המתרחשים נידונו לחזור על עצמם שוב שוב בגלגל נצחי, ומחזורי הטבע והגורל היו מוחלטים ובלתי ניתנים לשבירה.

לפי התורה לעומת זאת, בה העולם נברא יש מאין, לבריאה יש כיוון ומטרה והיא מתקדמת אליה כמו חץ שלוח. היא מתחילה במצב של תוהו ובוהו וחושך בו האדם במהרה חוטא ומקלקל את העולם, ומסתיימת בגאולת העולם, שלום עולמי וכן התגלות אלוקית חובקת כל: "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". יש לטבע מחזורים ומעגלים, אך חץ הזמן טס דרכם ומושך אותם אחרי, הופך אותם לסרט לוליני הנע קדימה כנב עפיפון מסתחרר.

לכסוף, שתי תמונות העולם האלו מכוונות גם חוויה נפשית ורוחנית אחרת לאוחז בהן. טבעת הטבע מקנה את הבטחון והיציבות של המופך, אך מהווה גם מעגל סגור ומגביל שאין דרך לקוות (מלשון 'קו') למשהו מעבר לו. אם טבעת הטבע סגורה, הרי שבמובן מסוים כולנו נידונו 'לטבוע'